מועדים התשמ"ז

Festival Stamps

5747 (1986)

משרד התקשורת
השירות הבולאי

MINISTRY OF COMMUNICATIONS
PHILATELIC SERVICES

350

9/1986

אלול התשמ"ו

מחזור וורמייזא

במשך מאות בשנים היה מחזור וורמייזא אחד מאוצרות בית הכנסת העתיק שנבנה במאה הי"ב בעיר וורמייזא שעל נהר הריינוס בגרמניה. בדף האחרון של הספר ובמקומות אחרים בתוכו הביעו חזנים שונים את חרדת הקודש ואת ההתפעמות שלהם על שזכו להתפלל מתוך מחזור תפילה מיוחד זה.

למרות ייחודו של מחזור וורמייזא, יש לציין שהוא רק אחד ממספר רב של מחזורי תפילה מפוארים מסוגו שנכתבו ואויירו בימי הביניים. המחזורים המאויירים המוקדמים ביותר המוכרים לנו צויירו בראשית המאה הי"ג בדרום גרמניה, ומשם נדדו לאזורים אחרים בגרמניה.

השם מחזור ניתן לאוסף התפילות והפיוטים המיוחדים הנאמרים בבית הכנסת במחזור בן שנה שלמה. המחזור מתחיל בשבת הראשונה שאחרי חג הסוכות. זו השבת בה מתחילים מחדש את קריאת התורה בפרשת בראשית; הוא מקביל למסורת השנה החקלאית בארץ־ישראל שראשיתה לאחר חג האסיף, הוא חג הסוכות.

חלקו הראשון של המחזור מכיל תפילות לחנוכה, לפורים ולארבע השבתות המיוחדות שבין פורים לפסח. אחריהן מופיעות התפילות לשבעת ימי הפסח, לשבועות ולבסוף התפילות לתשעה באב.

חלקו השני של המחזור מוקדש לימים הנוראים ומכיל תפילות לראש השנה, יום כיפור ושמונת ימי חג הסוכות. לעתים מצורפות אליהן ארבע המגילות הנקראות בחגים: שיר השירים בפסח, מגילת רות בשבועות, איכה בתשעה באב וקהלת בסוכות.

הציורים במחזור מתייחסים ישירות לתוכנו. לכל פתיחה של תפילה של חג ולחלקים רבים בתוך התפילות יש ציורים מסורתיים, ציורים מעין אלה מופיעים גם במחזור וורמייזא. למשל, אחד מן הציורים שעל גבי הבולים מתאר אדם השוקל במאזניים את שקל הקודש לבית המקדש וזו היא אילוסטרציה לשבת המיוחדת הראשונה, היא "שבת שקלים". הפיוט הראשון בתפילה זו פותח במילים "אל מתנשא". הציור מתאר את שער השמיים שמאחוריו נמצא האל, ואת שני "משרתיו" של אלהים, השמש והירח. הפיוט מתאר את כוחו של השקל הניתן לבית המקדש כדי לכפר על עוונותיהם של המנדבים. שני האריות שבצדי השער משמשים כשטנים שתפקידם להטות את המאזניים כך שהרשעים ילכו לגהינום.

בתוך האות "אלף" המופיעה בראש הפיוט מופיע שמו של ברוך בר

יצחק, החזן עבורו נכתב המחזור על־ידי בן אחיו, שמחה בר יהודה הסופר מנירנברג. מתוך הקולופון (חתימת הסופר) אנו למדים כי המחזור נכתב בשנת 1272. בהערת שוליים שכתב שמחה נזכרת העיר וירצבורג, כנראה המקום שבו נכתב המחזור.

מתוך כתובות אחרות שבכתב היד, נראה שהצייר היה שמעיה הצרפתי והוא שאייר את רוב דפי הפתיחה של המחזור. אולם מבדיקת סגנון הציורים, ברור כי לא הוא שצייר את דף הפתיחה לפרשת שקלים, אלא שמחה הסופר.

בימי הביניים לא היה קיים איסור על ציור דמויות אדם וחיות במחזורים, תנ"כים והגדות, שכן לא היה חשש שמא ייתפסו היהודים לעבודת אלילים. ר' מאיר בן ברוך, המהר"ם מרוטנבורג (עיר בפרנקוניה הסמוכה לווירצבורג), שהיה מורה ההלכה החשוב ביותר בגרמניה במאה הי"ג, נשאל אם מותר לצייר דמויות במחזורי תפילה. בתשובתו ביטל מכל וכל את החשש מפני עבודת אלילים בעקבות הדיבר השני. טענתו היתה כי לא רצוי לצייר במחזורים, שכן הציורים עלולים להסיח דעתו של אדם מתפילתו.

מוזר עם זאת לגלות שלאדם השוקל במאזניים יש ראש של ציפור ומקור המחליף את פיו ואפו. עיוות זה היה יסוד סגנוני נפוץ באסכולת ציירים יהודיים במאות י"ג ו"ד בדרום גרמניה. אין בידינו הסבר מדויק לתיאור המשובש של דמויות אדם שלמות. יתכן שכדי להמנע מלצייר גוף אדם בשלמותו נהגו להרכיב לדמויות ראשי חיות או ציפורים.

הדפים האחרים המתוארים על גבי הבולים נלקחו מן הכרך השני של המחזור שאיננו שייך אורגנית לראשון. כרך זה נכתב וצוייר כנראה עשר שנים מאוחר יותר. שני הציורים לקוחים מן התפילות ליום כיפור. הציור האחד מתאר את שער השמיים הנפתח עם בקשת התפילה, ומעליו תיאור של ירושלים של מעלה. הציור האחר מתאר שתי שושנים כאילוסטרציה לפיוט "שושני פרח", אליהן נדמתה כנסת ישראל.

במשך מלחמת העולם השנייה הוסתר מחזור וורמייזא על־ידי דר' אילרט, הארכיבר של העיר, בקתדרלה של וורמס ובדרך זו ניצל מידיהם של הנאצים. אחרי המלחמה, כשלא נותרו עוד יהודים בוורמס, הועבר כתב היד לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, בו הוא שוכן כיום.

פרופ' בצלאל נרקיס

was not advisable to do so, since this might distract the reader from his prayers.

It is, however, curious that the man weighing the shekel has a bird's beak instead of a nose and mouth. This was a peculiar stylistic practice in one school of Hebrew illumination in the south of Germany during the thirteenth and fourteenth centuries. There is no direct explanation for the phenomenon, but it may be that the Jews distorted figures to avoid their being regarded as complete humans, rather than abstain completely from depicting human beings.

The other two pages featured on the stamps come from the second volume of the Maḥzor, which does not belong organically to the first volume, but was written and illuminated about ten years later and then attached to the first. Both illustrations relate to the prayers for Yom Kippur. One shows the gates of heaven, with the heavenly Jerusalem above, opening in response to the power of prayer. The second consists of two roses which illustrate a **piyyut** starting "The rose flower", to which the Jews are compared.

During the Second World War the Worms Maḥzor was hidden by Dr. Illert, the City Archivist, in the Cathedral of Worms, and thus escaped destruction at the hands of the Nazis. After the war, in which the Jewish community of Worms was wiped out, the Maḥzor was given to the Jewish National and Hebrew University Library in Jerusalem, where it is now housed.

Prof. Bezalel Narkiss

גרפיקה: דויד בן־הדור
GRAPHICS: D. BEN-HADOR

Jerusalem. The second part starts with the New Year, Yom Kippur (Day of Atonement) and the eight days of Sukot.
Most of the illuminations relate to the beginning of a feast or a section of prayers. Some illustrate the text, while others are mere decoration. An example, on one of the stamps, shows a man weighing the shekel for the Temple with a large pair of scales. This illustrates the prayer for the first of the Special Sabbaths, **"Sheqalim".** The **piyyut** at this point praises God, who is not represented, but should be imagined beyond the gates of heaven, only his "servants", the sun and moon, being depicted. The **piyyut** describes the power of God's judgement, and how the gift of the shekel to the Temple helps to atone for sins. The two lions flanking the arch act as devils trying to weigh down the scales and send the sinners to hell. Within the letter **alef** of the **piyyut** is the name of Baruch bar Isaac, the **ḥazan** for whom the Maḥzor was written by his nephew, Simḥah bar Yehudah the Scribe of Nuremberg. In fact, from the colophon (scribe's signature) of the manuscript we learn that it was completed in 1272, and from a note by Simḥah the Scribe it is evident that he wrote it in Wurzburg and that it reached Worms only later, in the fifteenth century.
From another inscription it appears plausible that the artist was Shema'aïa the Frenchman, who painted most of the illustrations for the opening prayers. However, he did not illuminate the first page of pericope **Sheqalim:** this was done by the scribe, Simḥah.
During the Middle Ages there was no prohibition on depicting human or other figures in maḥzorim, Bibles or Haggadot, since there was no fear of idolatry amongst the Jews. Rabbi Meir ben Barukh of Rothenburg, in Franconia (the area where Wurzburg is also situated), the most eminent scholar of the thirteenth century, was questioned about the freedom to illustrate the maḥzorim. His answer was that, although no such prohibition derived from the Second Commandment, it

THE WORMS MAḤZOR

For many hundreds of years the Worms Maḥzor was one of the most treasured possessions of the ancient twelfth-century synagogue in the German city of Worms, on the Rhine. On the last page of the manuscript, and in many other places in the book, there are inscriptions by different **ḥazanim** (cantors) expressing their excitement and praise for the honour of using this precious Maḥzor while praying in the synagogue.

The Worms Maḥzor is undoubtedly a singular manuscript in its own right, although at the same time it is one of many examples of illuminated Hebrew maḥzorim from the Middle Ages. The tradition of illuminating maḥzorim started early in the thirteenth century, mainly in southern Germany, whence it spread to other Ashkenazi (German-Jewish) areas.

Maḥzor (cycle) is the name given to a lengthy prayer book for use in the synagogue which, besides being an extensive cycle of prayers for the whole year, comprises a number of **piyyutim** (liturgical poems) which have been added to the prayer book through the centuries. Most mediaeval maḥzorim are divided for convenience' sake into two parts: the autumn High Holy Days section, and the rest of the year. They start, like the annual agricultural cycle, with the first sabbath after the Feast of Sukot (Tabernacles), when the cycle of Torah readings, starting with Genesis, also begins.

The first part of the Maḥzor therefore consists of prayers and **piyyutim** for Ḥanukah and Purim, the Four Special Sabbaths between Purim and Pessaḥ (Passover), the entire seven days of Passover, the Feast of Shavu'ot (Pentecost) and the Fast of the Ninth of Av, the day of the destruction of both Temples in

המשרד הראשי: שד' ירושלים 12, יפו 61080
MAIN OFFICE: TEL AVIV - YAFO · ISRAEL